
“TRAJİK BAŞARI: TÜRK DİL REFORMU”*

✱

Mehmet Uzman**

Geoffrey Lewis’in kitabı hem Türkiye’de, hem de yurtdışında hak ettiği ilgiyi gördü. Altı ay içinde ikinci baskıyı yapması, Türkiye’de ilgiyle okunduğunun bir işareti. Önceki makalelerinin ardından böyle bir çalışma bekleniyordu doğrusu. Gerek 1997, gerekse 1999 tarihli yazıları, bu kitabın haber-cileriydi âdeta.¹

Türkçe, Cumhuriyet’in ilanıyla beraber köklü değişikliklere ve kuşakları birbirlerinden koparan dönüşümlere maruz kalmıştır. Fakat bu yeniden yapılandırılma sürecinin hak ettiği derecede incelenmediğini söylemek yanlış olmasa gerek. Son yıllarda yapılan nâdir incelemeler de meseleyi genelde siyaset teorisi ve tarihi çerçevesinde ele almıştır. 8. yüzyıldan günümüze kadarki Türk dilinin tarihi ve dil hususiyetleri gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında oldukça yetkin bir şekilde incelenmiştir. Fakat mezkur reform dönemi, dilbilimi çerçevesinde disiplinler arası bir yöntemle yeterince ele alınmamıştır. Bunun bir sebebi, Das Gupta ve Gumperz’in belirttiği gibi “Dilbilimciler[in] gramer analizinden başlarını kaldırıp dilin toplum içindeki ro-

* Geoffrey Lewis, *Trajik Başarı: Türk Dil Reformu*, Gelenek Yay., 2.baskı, 2004 İstanbul.

** Araş.Gör. Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat. Fakültesi.

¹ Lewis, G., 1999, “Türk Cumhuriyeti’nde Bir Uygarlık Ögesi Olarak Atatürk’ün Dil Devrimi”, J. M. Landau *Atatürk ve Türkiye’nin Modernleşmesi* içinde; ve 1997, “Turkish Language Reform: The Episode of the Sun-Language Theory”, *Turkic Languages*, sayı 1, s. 25-40.

lüne” çevirmede geç kalmış ve “modernleşme çalışmaları[nı] büyük oranda dil sorunlarıyla uğraşmayı pek istemeyen toplumbilimcilere bırakmış” olmalarındandır (1968:151). Diğer bir sebep de, dil reformlarının özerk inceleme nesnesi hâline gelmesinin dünyada da yeri olmasıdır. Özellikle 1960’lardan sonra, yine daha çok dilbilimi dışındaki antropoloji, sosyoloji, siyaset bilimi gibi disiplinlerce incelenmeye başlanmıştır. Türkiye’de ise dil devrimini, yukarıda saydığımız disiplinler arasında duran toplum dilbilimi çerçevesinde ele alan (makaleleri saymazsak) tek çalışma -bildiğim kadarıyla- Kâmile İmer’in 1998 tarihli kitabıdır. İmer bu incelemesinde dil devrimini “Dil Planlaması” kavramı çerçevesinde ele almıştır. Fakat, İmer bu önemli çalışmasında, -kendisinin de belirttiği gibi- “çok kısa bir sürede yayına hazırlanmış olması” ve kitabın bir kısmı (1-35) haklı olarak kuramsal bir girişe, önemli bir kısmı ise (93-157) 1980 sonrası çalışmalara ayrılmış olması sebebiyle, dil devriminin en kritik safhasını yeterince ele almamıştır.²

İşte Geoffrey Lewis’in kitabı özellikle bu kritik safhayı anlatmaktadır. Müellif, neredeyse akademik kariyeriyle birlikte başlayan bir dönemin canlı tanığı ve yakın takipçisi olarak karşımıza çıkıyor. Sık sık İngilizce ve diğer dillerle yaptığı mukayeseler, anlattığı kıssalar, yaptığı çapraz göndermeler, Türkçe ve Türkiye’ye has olay ve olguları İngilizceye tahvil etmesi, özellikle Öztürkçecilerin bazılarıyla (örneğin Ataç’la) bizzat tanışmış olması ve onlarla ilgili hatıralarını aktarması, kitabı konuyla ilgili olmayanlar için de sevimli kılıyor. Türkçeye de nispeten kısa bir sürede, beş yıl içinde tercüme edilmiş olması da sevindirici. Türkçe tercümesinin adında küçük bir değişiklik yapılmış; kitabın aslında reformun vasfı olarak beliren “*A Catastrophic Success*” alt başlığı, Türkçe tercümesinde kitabın adı olmuş. Böylece ilk bakışta iş hayatında liderlik ve işletmecilik kitaplarını çağrıştırıyor. Kitabın kapağı, özleştirme hareketinin en kritik ve karakteristik anını resmetmekte: Atatürk’ün 3 Ekim 1934’te İsvaç Prens ve Prensesi önünde yaptığı, o günlerde sadece birkaç kişinin anlayabildiği, bugün ise hiç kimsenin anlayamadığı tarihî konuşma. Geoffrey Lewis de kitabında Türk dil devriminin bu en traji-komik safhasını özellikle vurguluyor.

Dil devrimiyle beraber Türkçeye yapılan müdahalelerin en önemli özelliği kalıcı olmasıydı. Alfabe değişikliği yanında dilin genetiği sayılabilecek unsurlarıyla da oynanması -zamanla dilin bir parçası haline gelse de- uzun yıllar Türkçede bir huzursuzluk ve uyumsuzluk nöbeti yaşanmasına sebep oldu. Bu huzursuzluk hâlâ devam etmekte. Geoffrey Lewis de kitabında ü-

² Kâmile İmer’in kitabının önemli bir yönü ise kitabına eklediği Dil Planlaması alanına has terim lügatçesidir.

zerinde özellikle durduğu, Türkçenin yapı taşları olan kelime hazinesi ve morfolojisine yönelik yapılan, çoğu zaman fütursuz müdahalelerdir. Yazarı, *Trajik Bir Başarı* nitelemesini kullanmaya sevk eden de “devrimin” bu yönüdür. Bazı okurların kabul etmeyeceğini belirttiği bu nitelemeyi, Lewis, yine onların sık sık müracaat ettikleri Atatürk’ün *Nutuk*’unun ilk basıldığı günden itibaren uğradığı değişiklikleri göstererek izah ediyor; tabii, devrimin başarısını da teslim ederek (17-19). Yazar aynı zamanda “19. yüzyılın ortasından itibaren” ıslahla (reform) başlayıp 1930’lu yıllarda inkılap halini alan bir süreci “devrim” yerine “reform” kelimesiyle adlandırmasının sebebinde açıklıyor. Daha önce bir vesileyle belirttiğimiz gibi,³ “ıslah” veya “reform” terimleri, mevcut ve geleneksel olanın çeşitli yönlerden güncelleştirilmesi, yeni ihtiyaçlara uyarlanması olduğundan köklü bir değişikliği ifade etmez. Dil alanında ıslah ise, mevcut dil sistemindeki sınırlı değişim ve yenilikleri ifade eder. Bu yüzden de daha çok yazım kuralları, yani imlâ ile ilgilidir. Yeni bir yazı sisteminin kabulü ise, imlâ da dahil dilin yazı alanındaki köklü değişikliğini ifade etmesinden, diğer pek çok dillerdekinin aksine Türkçe’de “inkılap” veya “devrim” kavramlarıyla karşılanır. Bu konuda önemli bir bilimsel külliyata sahip olan Batı dillerinde her iki durum da “reform” kelimesiyle karşılanır. Bir başka ifadeyle, bu dillerde –belki diğer dillerde de– bu hadise “revolution” terimiyle karşılanmaz. Bu yüzden “language revolution” (“dil devrimi”) gibi bir sıfat tamlaması bu dillerde konuşanlar için muhtemelen çok iddialı ve tuhaf kaçmaktadır. Zaten Türkçede de “devrim” kelimesi herkes için aynı şeyi ifade etmez ve çoğu zaman abartılı bir iddiayı vurgulamak için de kullanılır; özellikle de bu terimi kullanmaktan hoşlananlarca. Lewis, Batı geleneği ve alışkanlığına bağlı kalarak “dil reformu” (“language reform”) tamlamasını kullanıyor.

Kitabın ve yazarın stratejisini resmeden bu kısa girizgahtan sonra Lewis, meseleye başından, Osmanlıcadan başlıyor (2. bölüm, 21-42). Bu dilin oluşumunu, mevcut yerel dil ve sözcüklerin “bastırılmasından çok Osmanlıca’nın yükselişi” olarak tanımlıyor. Yazarın belirttiği gibi 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Osmanlıca denen “garip” bir dil vücuda gelmiş ve resmî ve edebî alanda Türkçeyi önemli ölçüde geriletmiştir. Bu merhalede sonra her yandan ıslah çağrıları yükselmeye başlamıştır. Ortaya atılan çâreler arasında alfabe değişikliği de vardır. Yazar da kitabın 3. bölümünü bu konuya ayırmış: Mevcut yazı sisteminde yapılması istenen düzenlemeler ve “Yeni Alfabe” (43-57). Lewis bu bölüme şu önemli tespiti yaparak giriyor: “*Dil devrimi* üzerinde fikir bildiren Türk yazarlar, genellikle alfabenin de-

³ *Muhafazkâr Düşünce*, sayı 4, Bahar 2005.

ğişmesinden pek bahsetmezler. Onlar için *harf devrimi* ayrı bir konudur. Bu iki reform açıkça ilişkili ve aynı zihinsel tutumun sonuçları olduğu için burada hiçbir şeyi eksik bırakmamak adına harf devrimi de kısa bir değerlendirilmeye tâbi tutulacaktır." Bir tespit de biz yapalım: Lewis incelemesini daha çok özleştirmeye sınırlandırdığından dil reformunu kelime reformuna indirgemiş görünüyor. Gönül isterdi ki, reforma tâbi tutulan ve reform sürecinde sorunlu hale gelen diğer dil alanları da incelemeye eklensin; üstelik kısaca değinmeden.

4. bölümde flashback tekniğiyle biraz geriye gidilerek, Cumhuriyet'in kuruluşundan 1936'ya kadar devam eden ve dil devrimi için kritik eşik olan dönem anlatılmaktadır. 5. bölüm ise, Atatürk'ün ölümünden Kemalizm'in yükselişe geçtiği 1980 sonrasına kadar dilcilerin hatırlamak bile istemediği "Güneş-Dil Teorisi ve Sonrası"na ayrılmış.

Günümüzde Atatürk'ün manevî şahsiyetini korumak amacıyla bu teori yeniden ihya edilerek ders kitaplarına ve dil türeme hipotezleri arasına sokulmuştur. Bu teori, dil biliminin sınırlarını aşan bir anlam ifade ettiğinden üzerinde durmamızı hak ediyor.

Hem Türk Tarih Tezi, hem de Güneş-Dil Teorisi, yeni ulus-devletlerin başvurdukları köken arayışı kuralına bağlı kalarak ortaya atılan tez ve teorilerin Türkiye versiyonuydu. Teoriden ziyade teorinin ortaya atılışı ve savunuluş süreci oldukça ibretliktir. Bir kere, Geoffrey Lewis'in de yaptığı gibi teorinin bütün günahı Kvergiç'e yüklenmektedir. Lewis'e göre de Atatürk'e yasak meyveyi veren odur. Fakat, Kvergiç ne Türkçenin ilk dil olduğundan (Demircan 1992:341), ne de "güneş"ten bahsetmiştir (Lewis 1999:73). Onun amacı galiba sadece Türkçenin psikolojisini çözmektir. Yalnız, burada sorulması gereken başka bir soru var: Kvergiç incelemesi için niçin Türkçeyi seçmişti? Bu, bilinçli veya bilinçsiz, ama eşya ve hadisede "köken" ve "ilk sebebi" arama alışkanlığında olan Oryantalist söylemde tesadüfi olmayan bir seçimdi. Bu paradigmada Doğu/Asya tarihsiz, durağan, "Avrupa tarihinin erken, donmuş ve gelişmemiş safhası" olarak görülüyordu (Carey-Webb 1998:5). Oryantalist söylem, "gelişmiş"/"karmaşık" olguları açıklamak için "ilkel"/ "tarihte donakalmış" olgu ve olanların incelemesini imâ eder. Bu anlayışın dildeki görünüşü Khubchandani'nin belirttiği gibiydi: "Tarımcı yerleşimcilerin Hint-Avrupa dilleri, göçebe ırkların eklemeli Moğol dilleri ve tek heceli Çin dillerine nispetle 'mükemmel morfolojik çekimi' temsil etmesi hasebiyle daha üstün addedilmişti. Hakim genealoji teorilerinin etkisinde kalarak zamanın pek çok Batılı filologları kendi dillerinin hususiyetlerini dil gelişiminin ta kendisi olarak görmüş, eklemeli ve tek heceli 'egzotik' özel-

liklerin ise 'donmuş' dilleri, hiçbir zaman Hint-Avrupa dilleri seviyesine erişemeyecek ilkel dilleri karakterize ettiğine inanmışlardı" (1984:174).⁴

Güneş-Dil Teorisi'nin ortaya atılışı ve savunuluş süreci oldukça trajedi-komikti. Bir kere, Atatürk hayattayken var gücüyle teoriyi savunanlar, O'nun ölümünden sonra bıçakla kesilmiş gibi savunudan vazgeçtiler. Dilmen, Ankara Üniversitesinde verdiği Güneş-Dil Teorisi derslerini kesti ve "Güneş öldükten sonra, onun teorisi mi kalır?" dedi (Lewis 2004:96). Teori çerçevesinde "felsefe", "müzik" gibi başka dillere tercüme dahi edilemeyecek evrenselleşmiş kelimelerin Türkçe kökenli olduğunu ispatlamaya çalışan Ahmet Cevat Emre, yıllar sonra yazacağı otobiyografide kendi gayretkeşliğinden hiç bahsetmeyerek, topu Kvergiç'e atacaktı (Emre 1960:342-6). Biz yine konumuza dönelim.

Kitabın 6. bölümü "Atay, Ataç, Sayılı"ya (99-119), dil devriminin bu üç önemli simasına ayrılmış. Üçü de aynı kefeye konmuş gibi görünse de Lewis burada aslında daha çok hesaplaşmak istediği Nurullah Ataç'ın özleştirmecilikte ne kadar aşırıya kaçtığını vurgulamak amacıyla, konuyu Ataç'a göre oldukça ılımlı olan Falih R. Atay ve Aydın Sayılı ile bir başlık altında incelemiştir. Bu bölüm bizlere, hangi kelimelerin hangi sâikle, ne şekilde türetildiği (veya uydurulduğu), akıbetinin ne olduğu konusunda, kadîm çağlara ve dillere dek uzanan eğlenceli bir yolculuk sunuyor. Bölümün büyük bir kısmını işgal eden Nurullah Ataç'ın tutkulu "uydurmacılığı" karşısında hiçbir yabancı kelime duramıyordu. Onun gibi sınır tanımayan özleştirmecilerin düştükleri en büyük hata, dilin bütün sözcüklerinin tek tek elden geçirilebileceğine inanmış olmalarıydı. Oysa, hiçbir dil kurulunun -devrimci dahi olsa- böyle bir gücü ve lüksü yoktur. Daha mütevazı ve sabırlı çabalarla daha kıymetli kazanımlar elde edilebilir.

"Karışımın Unsurları" başlıklı 7. bölüm özleştirmecilikten türeyen fakat çoğu türetildikleri yerde kalan ve yaygınlaşamayan ön ve son ekler ele alınıyor. Türk dilinden anlayan dikkatli bir okuyucu, yukarıdaki cümlede Türkçenin genetiğine yabancı bir şeyin varlığını hemen fark edecektir: Ön ek. Türkçe, kelime türetmede en velud özelliğini son eklerden alır, ama "maalesef" Hint-Avrupa dillerinin aksine ön ek yoksuludur. Bu "maalesef" tabii ki Türkçeyle bu dil ailesi arasında bir yakınlık olduğunu ispat etmeye çalışan köken avcılarına ithaftır. Buldukları kültür muhitine yabancılaşan ve onu reddeden bazı devrimciler (Lewis reformcular diyor), kendilerini ve Türkleri, içinde buldukları küresel yalnızlıktan, "büyük" ve "ileri" sıfatlarıyla donanmış köklere aşılıyarak kurtarmaya çalışıyorlardı. Lewis de "ko-

⁴ Böyle evrimci bir teori olan Yafet Dil Teorisi için bk.(Kusikyan 1933:8.)

lay etkilenir hassas okuyucu"ları "rahatsız edeceği" uyarısıyla bu beyhûde çabaları eleştirerek başlıyor bu bölüme. Ona göre uydurulan bu eklerle özleştirme hareketi daha kötü bir mecraya girmişti.

Tutar-tutmaz/tuttu-tutmadı geriliminde türetilen kelimeler zamanla dilin bünyesinde özümsemiştir. 8. bölüm ("Karışımlar", 137-156) artık nispeten rayına oturan ve daha bilimselleşen sözlükçülük çalışmalarını ele almaktadır. Zira bu dönemde -yazarın ifadesiyle- "iyi huylu" yeni sözcükler de türetilmiştir ve bunların çoğu bugüne kadar gelmiştir.

Kitabın 9. bölümü yeni ekonomik, kültürel, toplumsal modeller, tutumlar ve teknoloji ithal etmek zorunda kalan toplumlar için 19. yüzyıldan itibaren dilsel bir sorun olan "Teknik Terimler" dir (157-165). Yazar bu bölümde tıp, hukuk ve son zamanlarda Türkçeyi meşgul eden bilgisayar terimlerini tartışıyor. Doktorların kullandığı terimlerle halkın kullandığı terimlerin karşılaştırıldığı tabloya bakılırsa durum hastalar için hiç de iç açıcı değil (s. 159). Lewis, bilgisayar terimleriyle ilgili durumu resmetmek içinse 1997 tarihli iki ilanı kullanıyor (164).

Bir sonraki 10. bölümün başlığı "Yeni Boyunduruk" (167-173), yazarın endişelerine bizleri de ortak ediyor. İlk cümlede bu endişenin önemli boyutlarda olduğu imâ ediliyor: "Academie Française'i çileden çıkaran Franglais, bazı örnekleriyle tanışmış bulunduğumuz Türkilizce ile karşılaştırınca pek önem arz etmez". Lewis'in de kitabında zaman zaman ifade ettiği, bizdeki nahoşlukların Avrupalılarda olduğunu öğrendiğimizde duyduğumuz ferahlamayı onlar da duyacaklarsa bundan Fransızlara bahsetmeli. Bu bölümün sonlarına doğru, yazarın da zikrettiği, 90'lı yılların ortalarında Türk Dil Kurumunun hazırladığı "Burası Türkiye mi?" sorgulu afiş-çığı tasvir edilmektedir.

Yazar, 19. yüzyılın ortalarından itibaren şekillenmeye başlayan ve çeşitli merhalelerden/bâdirelerden geçerek günümüze gelen "Yeni Türkçe"yi anlattığı 11. bölümü (175-189) iki soruyla açıyor: "Reform, entelektüellerin dili ile halkın dili arasındaki uçurumu bertaraf etti mi?" ve "reform dili fakirleştirdi mi?" Birinci sorunun cevabını, "uçurum eskisi kadar büyük olmamakla beraber hâlen varlığını korumaktadır" şeklinde veriyor. Fakat, yazarın da belirttiği gibi bu normaldir. Zaten, halkla aydınların dilleri arasındaki farklılığın kalkması sloganı, eğitimi kitleselleştirmeyi vaaz eden modernitenin ürettiği ütopyalardan biridir. "Bis" dendiğinde kaç aydın bunun ayakkabı tamircilerinin bıçağı olduğunu anlayacaktır? Hatta, bazıları Fransızca "bisser" filinden, sahne sanatlarındaki "bir daha!" veya "isteriz!" olduğunu sanacaktır. Türkiye'de pek çok aydın Trakya bölgesine ilk gittiğinde yol ke-

narlarındaki uzamış yeşil otların “çeltik” olduğunu öğrenir; çeltiğin ise çiftçilik lügatinde pirinç olduğunu. Yazara göre lüzumsuz Osmanlıca kelimelelerin dilden geri gelmeyecek şekilde atılmasında reform başarılı olmuştur. Öte yandan, Öztürkçe ve İngilizce kelimeler avâmın dil tutumunu değiştiremediğinden reform başarısızdır. Fakat bu, yazarın imâ ettiğine göre “trajik” değil “sevindirici” bir başarıdır.

Yazar 12. bölümde (191-206) başından beri dil devriminde önemli bir yere sahip olan Türk Dil Kurumu’nun 20. asrın son yıllarındaki durumunu inceliyor. Bu, aynı zamanda iğneleyici ve nüktedan bir dille kaleme aldığı eserin de son bölümü. Kitabın İngilizce baskısında kitap boyunca tahlil ettiği, eleştirdiği veya kullandığı Türkçe ve Öztürkçe kelimelerin de dizinini vermiş. Türkçe tercümesinde de bu dizin yer almalıydı. Kısaltmalar kısmında “Eski Türkçe” OT (Old Turkic) şeklinde kısaltılmış. Burada, Lewis’e atfen 2000 tarihli bir kaynak bilgisi veriliyor (mesela s. 28’de), fakat, kaynakçada bu tarihli bir çalışmaya rastlamıyoruz.

Lewis’in belirttiği gibi 1983’te TDK’nın yeniden yapılandırılmasından sonra dilimiz “oturmaya ve yeni bir nekâhet dönemi geçirmeye başladı.” Artık ilk kuşak tutkulu Öztürkçecilere fazla rastlanmıyor. Bizim öğrencilik yıllarımızda “yanıt”çı öğretmenlerle “cevap”çı öğretmenler vardı. Yıllarca süren bu ikiliğe günümüzde pek rastlanmıyor. Fakat günümüzde, birbirinden belli oranlarda farklılaşan bu iki dili kendi dili ve üslubunda uzlaştırmaya çalışan orta yolculara daha çok rastlanıyor. Dil de kendi bünyesindeki tuhaflıkları artık onarıyor. Yanıt da, cevap da bu geniş dilde kendilerine yer buldu (ilki İngilizce “reply” anlamında “karşılık”, diğeri ise sorulara verilen karşılık anlamında). Türkçeyi incelikli kullanmak isteyenler “tarihsel”i de, “tarihî”yi de kullanıyorlar. İlkiyle tarihteki bir olayı, diğeriyle tarihe mal olmuş bir olayı anlatıyorlar. Lewis, “*ev* varken *ikâmetgâh* demeye ne gerek var” diyor (176). Peki, İngilizcedeki *residence*’ı da mı *ev* kelimesiyle karşılayacağız? Yine Lewis, *şair* yerine *ozanın* kullanılmasına hayıflanıyor (110). Haklı, fakat, nedense *Death Poets’ Society*’nin, *Ölü Ozanlar Derneği* şeklinde çevrilmesi kulağımıza *Ölü Şairler Derneği*’nden daha hoş geldi. Bu belki de ö-o seslerinin yarattığı âhenkten dolayıldı; ya da *şair* kelimesinin çağrıştırdıklarıyla *ölünün* yan yana gelmesi bizim kulağımıza pek hoş gelmiyor. Öyle veya böyle, dil kendini onarıyor, onu konuşanlardan da buna destek vermesini talep ediyor.

Bugün Türkçenin en önemli sorunu kelime hijyeni gibi görünse de, bize göre terimler karmaşasıdır. Pek çok bilim dalında kullanılan terimler üzerinde uzlaşamamıştır. Farklı dünya görüşlerini ifade eden terim dağarcıkları hem verimi, hem de okurlar arasılığı zayıflatmaktadır. Konu dilden a-

çılmışken, o sahadan bir örnek verirsek; aynı şeye kiminin “partisip”, kiminin “sıfat-fiil”, kimininse “ortaç” dediği bir terimler curcunasının kafa karışıklığından başka ne faydası olabilir?

Lewis’in kitabını bitirdiğimizde ve bugüne kadar yapılmış olan diğer çalışmalarını göz önüne getirdiğimizde zihnimizde hâlâ cevaplanmamış sorular uçuşuyor. Bugüne kadar yapılan çalışmaların en büyük eksiği, uygulama sürecini ele almamasıdır: Dil reformu veya planlaması nasıl uygulanmıştır? Yani, Dolmabahçe Sarayı, Türk Dil Kurumu ve diğer ilgili resmî kurumların dışında, kamunun daha çok yüz yüze geldiği kurum ve kuruluşlarda (matbuat,⁵ kütüphaneler, okullar, ordu, vs.) nasıl uygulanmıştır? Lewis’in incelemesinin diğer bir eksik yönü de imlâ meselesine yer vermemiş olmasıdır. Oysa dil reformlarında –hele de yeni bir alfabeğe geçilmişse– “nasıl yazılacağı?” sorunu uzun bir süre çözümsüz kalan ve reformcuları uğraştıran meselelerden biridir. Bu tür durumlarda kısa süreli bir imlâ anarşisinin yaşandığı bilinmektedir.⁶ Geoffrey Lewis gibi –kendi ifadesiyle– “fildişi kulesi”⁷ bilim adamından bu kadar kapsamlı bir inceleme beklemek haksızlık olacaktır. Fakat, sonraki çalışmalarda kulenin yamaçlarında dolaşan bilim adamlarınca, örneğin şu sorulara cevap aranırsa bir türlü peşimizi bırakmayan sorulardan da kurtulabiliriz belki:

Kim yaptı? (Reformcu kadro ve kurumlar).

Nasıl yaptı? (Reform süreci).

Niçin yaptı? (Reforma götüren sebeplerin ve şartların analizi).

Nerede oldu? (Reformun yapıldığı muhitin dilsel ve diğer yönlerden analizi).

Ne planlandı, ne oldu? (Planlananla olan arasındaki sapmanın derecesi).

Neye mal oldu? (Maliyet-kâr analizi: Reformcularca ne kadara mal olacağı belirlendi mi?, yeterince kaynak ayrıldı mı?, ayrılan kaynak optimal kullanıldı mı?, vs.).

⁵ Yapılan reformlara taraftar olan veya buna direnen matbuat. Örneğin hiç mi muhalif basın-yayın kurumu yoktu? Vardıysa bunların dil reformuyla ilgili alınan kararların uygulanmasındaki tutumları nasıl olmuştu?

⁶ Latin harflerine geçtikten sonra yaşanan imlâ kargaşasıyla ilgili ilginç bir inceleme için bk: (Orçan 2003.)

⁷ St Antony’s College’de 11 Şubat 2002’de verdiği derste G. Lewis kendini bu şekilde tanımlamaktadır.

KAYNAKÇA

- CAREY-WEBB, A., 1998: *Making Subject(s): Literature and the emergence of national identity*, Garland yay., NY.
- DAS GUPTA J. ve J. J. Gumperz, 1968, "Language, Communication and Control in North India", Fishman vd., *Language Problem of ...* içinde, s. 151-166.
- DEMİRCAN, Ö., 1992, "Güneş-Dil Teorisi", 20. Yüzyıl Yazıları içinde, C. Aksoy (haz.), Ankara.
- EMRE, A. C., 1960, *İki Neslin Tarihi*, İstanbul.
- İMER, K., 1998, *Türkiye'de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi*, Kültür B. yay., Ankara.
- KHUBCHANDANI, L. M., 1984, "Language Modernization in the Developing World", *International Social Science Journal* 36 (93).
- KUSİKYAN, İ., 1933, N. Ya. Marr i Ego Uçenie o Yazıke, *Prosveşçenie Natsionalnosti*, 6, s. 5-12.
- ORÇAN, M., 2003, "Latin Harfleriyle Yayınlanan İlk Reklamlar", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Eylül, sayı 237. s. 161.33-167.39.